

Igor Tsependa

ПРОБЛЕМА «ПЕРШОЇ ХВИЛІ» РОЗШИРЕННЯ НАТО В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ КРАЇН АЛЬЯНСУ ТА КРАЇН-КАНДИДАТІВ

*У статті проаналізовано зріз суспільних настроїв у натовських країнах та країнах-кандидатах на членство в Альянсі під час переговорного процесу щодо «першої хвилі» розширення НАТО. Висвітлено позиції урядових кіл, провідних політиків та політологів, редакцій газет, а також дослідження соціологічних центрів, які впливали на формування громадської думки у цьому питанні. **Ключові слова:** Північноатлантичний альянс, політика розширення.*

***Tsependa I. The Problem of the «First Wave» of NATO Enlargement in the Social and Political Thought of the Allies and the Candidate Countries.** The article «The Problem of the «First Wave» of NATO Enlargement in the Social and Political Thought of the Allies and the Candidate Countries», written by Tsependa Igor analyzes the fall of the public confidence in the NATO countries and the candidate countries concerning the membership during the negotiation process on the «first wave» of NATO enlargement. It reveals the positions of the government circles, leading politicians and political scientists, newspaper editorials and the researches of the sociological centers which influenced the public opinion in this matter. **Keywords:** North Atlantic alliance, enlargement policy.*

Друга половина 90-х років ХХ століття започаткувала кардинальні зміни геополітичної ситуації на європейському континенті, викликані прийняттям рішення про розширення НАТО на Схід. Цей процес супроводжувався системною роботою, спрямованою на формування громадської думки щодо підтримки згаданої ідеї не тільки в країнах НАТО, але й в країнах, які претендували на набуття членства в Альянсі.

Слід зазначити, що суспільна думка країн Альянсу в питанні розширення НАТО була неоднозначною. Натовські країни побоювалися, щоб нові члени не принесли з собою до НАТО локальні або регіональні конфлікти, які неочікувано могли б стати проблемами усього Альянсу. Свідченням того, що країни-кандидати не

мали гарантованого місця в натовському клубі, була Словаччина, яка на початку 1996 р. вважалась одним з найбільш ймовірних кандидатів, а вже наприкінці року її шанси мінімалізувались. У жовтні 1996 року Посольство США у Братиславі передало словацькій пресі заяву, в якій підтвердило стурбованість уряду США розвитком політичної ситуації в країні, наголосивши, що обов'язковим критерієм для вступу в НАТО є реалізація демократичних засад. У свою чергу, тодішній прем'єр Словаччини висловився за те, щоб словацькі громадяни самі визначили для себе і для держави можливі шляхи гарантування безпеки. Така позиція ґрунтувалася на опитуванні, проведеному на прохання прем'єра, згідно з яким тільки 1/3 словаків підтримували ідею інтеграції з НАТО [1, с. 4].

Ситуація навколо розширення не була безпроблемною і в США, оскільки на тлі загальної згоди про його потребу і заявами про те, що за сприятливого розвитку подій Польща, Угорщина і Чехія ввійдуть у НАТО до 1999 р., президент Б.Клінтон був змушений долати супротив у середині країни. Згідно з даними лютневих 1997 р. опитувань, 43% американських респондентів висловилися за розширення кордонів НАТО на Схід, але 39% виступали проти цього процесу [2, с. 5]. На додаток і в самій адміністрації Б.Клінтона також неоднозначно оцінювали ці процеси. Так, новопризначений міністр оборони У.Коен під час червневих дебатів 1996 року в Сенаті США заявив, що «ми навіть не запитали, чи американці хочуть вмирати за Данцінг, Польщу, Румунію чи якусь іншу державу, яка може бути прийнята до НАТО!» Польська преса з обуренням звернула увагу, що У.Коен назвав польське місто Гданськ на німецький манер — Данцінг [3, с. 11].

Проблеми для президента Б.Клінтона були і в його демократичному оточенні. Так, демократичний сенатор з Нью-Йорка Д.Мойніхен вважався головним противником розширення НАТО. Саме навколо нього зосереджувалася група близько 10 впливових сенаторів, які з огляду на інтелектуальний авторитет становили грізну перешкоду для пронатовської коаліції. Згідно з інформацією РАР, проти розширення НАТО в американському Сенаті станом на листопад 1997 р. виступали 32 сенатори, які мотивували свою позицію небажанням провокувати Росію [4, с. 4]. В той же час для прийняття Сенатом США рішення про входження Польщі та інших країн до НАТО потрібно було 2/3 голосів сенаторів. Достатньо було, щоб 30 сенаторів не захотіли загострювати взаємини

США з Росією або не хвилювати власних платників податків, щоб кандидатури на членство були заблоковані [5, с. 21].

Навіть у лютому 1998 р., згідно з соціологічним дослідженням, проведеним центром РІРА, підтримка американцями процесу розширення НАТО втримувалася протягом останніх двох-трьох років, практично, на одному рівні — 61–63%. Більше 2/3 американців погоджувалися на направлення військ США до Польщі, якщо їй загрожуватиме зовнішня небезпека. Цікаво, що в той час за прийняття України до НАТО висловлювалися 57% американських респондентів, балтійських країн — 54%, а Росії — 51% [6, с. 6].

Додатковим негативним чинником, який розколихував суспільну думку в цьому питанні, була позиція провідних американських ЗМІ, які мали протилежні підходи в оцінці розширення Альянсу. Одним із медіальних форпостів табору противників розширення НАТО була американська газета «Нью-Йорк Таймс», яка до кінця 1996 р. опублікувала 13 коментарів проти прийняття Польщі, Чехії та Угорщини до НАТО. Оглядачі газети вважали, що адміністрація Б.Клінтона не відповіла на одне питання — «Чому створене під час «холодної війни» НАТО має бути кращим від ЄС інструментом розширення демократії?» Противники розширення НАТО висували три аргументи: перший — «Чи бажаєте вмирати за Братиславу?», другий аргумент фінансовий, згідно з яким інтеграція країн Центральної Європи мала коштувати, на основі рапорту Конгресу США, 125 млрд дол. США. Третій аргумент — це негативний вплив розширення НАТО на долю демократії в Росії [3, с. 11]. 11 березня 1998 р. проект входження Польщі, Чехії та Угорщини до НАТО був підданий критиці також газетою «Вашингтон Пост». Видання навіть здійснило нетактовне порівняння — факт прийняття Польщі до НАТО з гарантіями, наданими цій країні Великобританією в 1939 році. На думку автора, саме внаслідок цього зобов'язання вибухнула Друга світова війна, при цьому була проведена паралель, що США також може очікувати світова війна, якщо Сенат США надасть Польщі натовські гарантії [7, с. 5].

До табору противників долучилися й провідні політологи. Так, відомий американський експерт М.Мандельбаум вважав, що розширення НАТО може зашкодити американським та західним інтересам, при цьому навіть застерігав від можливого втягнення США в європейський конфлікт. Противники розширення використовували як важливий аргумент для впливу на громадську думку

величезні видатки інтеграції, оцінюючи їх від 100 до 125 млрд дол. США. При цьому наголошували, що значну частину цих видатків візьмуть на себе американські платники податків. Наступний аргумент ґрунтувався на тому, що США повинні рахуватися з реакцією Росії, оскільки вона й надалі залишається проблемою номер один. На їхню думку, Росія не загрозувала Заходу, але наближення НАТО до російських кордонів могло б призвести до зміцнення позицій російських комуністів та націоналістів та відновлення «холодної» війни. Прогнозувалося, що розширення Альянсу може спровокувати створення вісі Москва — Пекін [8, с. 6]. Подібну позицію займав і експерт Центру стратегічних та міжнародних досліджень США Е.Луттвак, який на сторінках газети «Лос Анджелес Таймс» застерігав, що входження Польщі та інших центральноєвропейських країн до НАТО означатиме кінець Альянсу як успішного оборонного союзу. На думку експерта, багато представників уряду США та незалежних експертів були переконані, що розширення НАТО є «актом небувалої дурниці», одночасно зазначаючи, що коли Польща ввійде до НАТО, Альянс перестане бути організацією безпеки, а стане ще одним дискусійним форумом на зразок ООН чи ОБСЄ. Автор стверджував, що смертельним ударом для НАТО міг стати прикордонний конфлікт між Польщею та Росією [9, с. 3].

Значно прихильнішою до процесу розширення була позиція європейських країн. Восени 1996 р. 68% французьких респондентів позитивно висловлювалися за прийняття Польщі до НАТО у Великій Британії свою підтримку висловили 79%, а в Німеччині 61% [5, с. 20]. Більш ширше опитування щодо ставлення до НАТО було проведене у вересні–жовтні 1996 р. урядовим американським інформаційним агентством (USIA). Опитування охопило респондентів 20 країн — які були членами Альянсу, прагнули ввійти в НАТО і не висловлювали такого бажання. Цікаво, що західноєвропейських респондентів було в чотири рази більше від тих, які висловилися проти діяльності Альянсу. В центральноєвропейських країнах оцінки поділилися залежно від того, наскільки країна прагнула вступити до НАТО. Зокрема, за діяльність НАТО висловилися 84% албанців, в Румунії — 79%, в Польщі — 72%, в Чехії — 51% і в Словаччині — 46%. У два рази більше українців вважали НАТО гарантом безпеки, ніж залишком «холодної війни».

На питання «Чи підтримають громадяни збільшення військового бюджету за рахунок видатків на освіту і здоров'я?» тільки

39% албанців підтримали таке збільшення військового бюджету. В інших країнах підтримка була значно меншою: Болгарія — 21%, Польща — 16%, Словаччина — 8%.

Привертає увагу той факт, що на питання «Зваживши, що твоя країна повинна виступити на захист кожної країни-члена НАТО, чи підтримуєш прийняття до Альянсу?», за прийняття Польщі висловилися 74% британців, 70% — французів, 55% — німців, за прийняття України висловилися 57% британців, 45% — французів, 39% — німців, за Росію, відповідно, 47%, 46%, 37% [10, с. 37].

У травні 1997 р. громадська думка країн НАТО в питанні розширення стала більш прихильною для майбутніх членів. Водночас, тільки Польща була єдиною центральноєвропейською країною, кандидатура якої дістала підтримку всіх 16 країн Альянсу. Значна більшість членів НАТО підтримували також Чехію і Угорщину, в той же час коли за прийняття в найближчому майбутньому Словаччини та Болгарії висловлювалися тільки поодинокі країни. Незважаючи на старання Румунії і Словенії, їм також не вдалося набути підтримки більшості країн НАТО [11, с. 7].

За цих обставин кардинальне значення у цьому питанні мала позиція США, які, навіть всупереч іншим членам, були у змозі провести кандидатуру будь-якої країни, за умови їхньої зацікавленості. Все ж, зважаючи на певний супротив у Конгресі проти розширення НАТО, адміністрація Б.Клінтона розглядала можливість розпочати переговори тільки з трьома країнами — Польщею, Чехією та Угорщиною. Досить міцними були і шанси Словенії, але її значення з політичної та військової точок зору було незначним. Натомість Румунія залишалася для американців державою, політичну та економічну стабільність якої було важко прогнозувати. В той час експерти вважали, що прийняття цієї країни до Альянсу в 1999 р. стало б чітким сигналом, що наступні етапи розширення практично виключені. В свою чергу, Франція намагалася використати всі доступні їй засоби, щоб провести кандидатуру Румунії, вважаючи, що це збільшить вплив романських країн у НАТО. Франція акцентувала також увагу на необхідності зміцнення південного флангу Альянсу, тому що, на її думку, саме там потрібно було очікувати серйозні загрози. Досить часто французькі дипломати застерігали, що якщо йтиметься про обмеження країн-кандидатів до трьох, в такому разі це повинні бути Польща, Угорщина і Румунія. Досить зрозумілою була позиція Італії,

яка, крім трьох «фаворитів», бачила в Альянсі також Румунію та Словенію, аргументуючи свою позицію тезою «зрівноваженого розширення, яке повинне охопити як Північ, так і Південь». У свою чергу, Іспанія підкреслювала необхідність прийняття Польщі, Чехії та Угорщини, але попри всю свою реалістичність підтримувала також Румунію і Словенію. Серед країн Південної Європи тільки Португалія була єдиною державою, яка будь-яким способом не підтримувала кандидатуру Румунії. Португальські дипломати вважали, що для Альянсу «буде небезпечним прийняття країни, яка не є стабільною». Зі свого боку, Греція вагалася в питанні включення Румунії та Словенії, остерігаючись, що їхнє членство «зменшить стратегічну роль Греції для Заходу». В цій ситуації протилежну грецькій позиції займала Туреччина, яка підтримувала прийняття до Альянсу максимальної кількості країн. Данія і Норвегія висловлювалися за прийняття традиційних трьох країн з гарантією наступного етапу розширення [11, с. 7].

Позицію США поділяла Велика Британія, яка висловлювалася за поступове розширення Альянсу. В той же час, протилежною була позиція Канади, яка висловлювалася за прийняття якнайбільшої кількості країн, щоб «розширити територію стабільності в Європі». Канада була також єдиною країною, яка підтримувала членство Словаччини. В свою чергу, Німеччина була схильна до прийняття тільки трьох країн — Польщі, Чехії та Угорщини — з метою захисту своїх східних кордонів. Маючи досвід об'єднання Німеччини, політики цієї країни неохоче ставилися до прийняття більшої групи країн, остерігаючись, що вони будуть змушені черговий раз заплатити за проведення всієї операції [11, с. 7].

У 1997 р. США не брали до уваги, навіть у далекій перспективі, можливість включення до Альянсу країн Балтії. Розглядалося тільки питання можливої угоди з цими країнами, яка передбачала б щораз тіснішу військову співпрацю, але в будь-якому разі не охоплювало їх гарантіями безпеки [11, с. 7].

Неабияке значення для успішного просування ідеї розширення НАТО мала суспільна думка в країнах-кандидатах, оскільки опоненти активно використовували будь-які коливання у суспільних настроях. Наприкінці 1996 р. року ставлення громадян країн-кандидатів до членства в НАТО було далеко неоднозначним. Згідно з результатами опитування, проведеного американським інформаційним агентством USIA щодо підтримки громадянами країн Центральної Європи ідеї вступу їхніх держав до НАТО, найбільш

прихильно ставилися до вступу албанці (84%), хоча Албанія мала тоді найменші шанси. В той же час, найменше хотіли набути членства в Альянсі словаки (46%) та чехи (51%) [12, с. 5].

У березні 1997 р. Європейська Комісія провела соціологічне дослідження щодо ставлення країн Центрально-Східної Європи до вступу в ЄС і НАТО. Звертає увагу той факт, що більшість віддали перевагу ЄС, хоча значно пізніше, напередодні вступу в ЄС, ситуація значно змінилася. Водночас, у той час 80% румунів та 70% поляків голосували на референдумі за вступ їхніх країн до ЄС, а відповідно — 76% та 65% до НАТО. У всіх інших країнах, які прагнули набути членства, громадська підтримка була значно меншою. Так, кожний п'ятий угорець і словак та кожний сьомий чех вважали, що їхня країна має бути нейтральною. У Польщі такого переконання не висловив практично ніхто. Європейська Комісія запитувала також про те, якими іноземними мовами володіють громадяни Центральної Європи. Цікаво, що 38% опитаних громадян цього регіону заявили про непогане володіння польською мовою. Серед польських громадян 28% володіли російською, 13% німецькою та 12% англійською [13, с. 8]. Водночас, уже у лютому 1998 р. згідно з соціологічним опитуванням, проведеним «Демоскопом», за вступ Польщі до НАТО висловилося 76% анкетованих, проти — 11%. Про свою підтримку для відправлення польських військовослужбовців на захист будь-якої з країн НАТО висловився 61% респондентів, проти було 25% [14, с. 2].

Важливим було також і сприйняття майбутнього членства в Альянсі окремими суспільними групами, насамперед це стосувалося військовослужбовців. Зокрема, в січні 1997 р. тодішній заступник міністра оборони РП А.Каркошка звертав увагу, що професійні військовослужбовці вже перейшли психологічний бар'єр супротиву щодо НАТО. Згідно з результатами окремих досліджень, входження Польщі до НАТО підтримувало на той час уже 85% військовослужбовців [15, с. 6].

У грудні 1997 р. газета «Жице» опублікувала результати соціологічного опитування на тему НАТО, за результатами якого 41% анкетованих висловили переконання, що після входження до НАТО Польща буде більш суверенною, ніж у часи ПНР. Окрім того, 58% респондентів вважали, що після набуття до НАТО поліпшаться відносини Польщі з Німеччиною. Одночасно половина опитаних вважала, що після набуття членства в НАТО погіршаться відносини Польщі з Росією. В той же час стосовно України думки

розділилися. Зокрема, 28% опитаних вважали, що з набуттям членства в НАТО відносини з Україною не зміняться, а 24% сподівалися на поліпшення відносин з Києвом [16, с. 4].

Опоненти розширення НАТО намагалися також використати протиріччя, які виникали у внутрішній політиці. Так, у квітні 1997 р. польська преса звернула увагу на публікацію в американській газеті «Вашингтон Пост», в якій давалась оцінка передвиборчої діяльності Акції Виборчої «Солідарність» (АВ«С»). Критиці піддавалася тактика АВ«С», яка, на думку експертів, була спрямована на провокування громадського незадоволення, що, в свою чергу, мало б призвести до політичної дестабілізації, яка могла перешкодити Польщі в набутті членства в НАТО. Звертаючи увагу на поляризацію польської політичної сцени, автор статті застерігав, що загострення конфлікту між АВ«С» та Союзом лівих демократів може стурбувати Захід [17, с. 1].

Серйозна дискусія точилася в середовищі політичної еліти щодо розміщення на території нових членів іноземних військ та ядерної зброї. У липні 1997 р. «Газета виборча» провела анкетування серед парламентських клубів на тему взаємовідносин Польщі з НАТО. Зокрема, заступник голови сеймової комісії з питань оборони Сейму РП Я.Онишкевич (Унія Свободи) вважав, що Польща має бути повноправним членом НАТО, але на той час не було причин для базування в Польщі іноземних військ та ядерної зброї. Зі свого боку, заступник голови комісії у закордонних справах Сейму РП Я.Доброш (Польська селянська партія) був переконаний, що якщо входити до НАТО і тим самим брати на себе витрати та ризики, то потрібно або бути в системі, в якій Польщу охороняють ядерні ракети, або залишатися в стані пів-на-пів. На думку заступника голови сеймової комісії у закордонних справах Л.Пастусяка (Союз лівих демократів), Польща не повинна бути країною другої категорії, але питання базування іноземних військ та ядерної зброї є проблемою, яка вимагатиме переговорів. Він вважав, що згадану проблему необхідно було розглядати з погляду військової загрози, при цьому коли б у Польщі не базувалися іноземні війська, необхідно було отримати гарантії про їх базування у разі необхідності [18, с. 20].

Вищевикладене засвідчує, що на початковому етапі пропагандистської кампанії в справі розширення НАТО громадська думка як в країнах Альянсу, так і в країнах-кандидатах була виразно поділена. Згадана проблема була гостро дискусійною не тільки

в середовищі політологів і журналістів, але й політичних еліт. Головними проблемами, навколо яких точилися дискусії, були не тільки зовнішньополітичні, пов'язані, насамперед, зі ставленням до цього процесу Росії, але й фінансові та безпекові. Зважаючи на це, основний акцент урядових кіл був спрямований на переконання суспільної думки про другорядність згаданих проблем на тлі формування нової системи колективної безпеки в Європі.

1. Popowski S. Ostrożnie z optymizmem // Rzeczpospolita. — 5 października. — 1996.
2. Nowak-Jeziorański J. Warunki dla Polski // Rzeczpospolita. — 6 lutego. — 1997.
3. Kalabiński J. Daleko od USA, blisko Rosji // Gazeta wyborcza. — 13 grudnia. — 1996.
4. Dzień na świecie. Informacje // Rzeczpospolita. — 28 listopada. — 1997.
5. Baczyński J. Ostatnie manewry // Polityka. — № 40. — 5 października. — 1996.
6. Amerykanie popierają // Gazeta wyborcza. — 25 lutego. — 1998.
7. Skorzyński J. Gwarancje pokoju // Rzeczpospolita. — 12 marca. — 1998.
8. Kościelniak P. Cato Institute przeciwko rozszerzeniu NATO // Rzeczpospolita. — 5 grudnia. — 1996.
9. Dzień na świecie. Informacje // Rzeczpospolita. — 17 kwietnia. — 1997.
10. Wróblewski A. K. Pod parasolem // Polityka. — № 42. — 19 października. — 1996.
11. Bilecki J. Polska faworytem // Rzeczpospolita. — 26 maja. — 1997.
12. NATO. Rozszyżenie // Życie Warszawy. — 4 stycznia. — 1997.
13. Węglarczyk B. Polacy rwą się do Europy // Gazeta wyborcza. — 26 marca. — 1997.
14. Demoskop: Ponad 2/3 ankietowanych za wejście w NATO // Rzeczpospolita. — 21–22 lutego. — 1998.
15. Lentowicz Z. Mobilizacja na progu NATO // Rzeczpospolita. — 22 stycznia. — 1997.
16. NATO w sędziach // Życie. — 9 grudnia 1997.
17. «Brzydkie widowisko» // Trybuna. — 7 kwietnia. — 1997.
18. Krzemień E., Załuska W. NATO ponad podziałami // Gazeta wyborcza. — 9 maja. — 1997.